

ENEOLITICUL FINAL – BRONZUL TIMPURIU ÎN ZONA DELUROASĂ ȘI MONTANĂ A OLTENIEI

ION TUȚULESCU*

Teza de doctorat¹ prezintă și discută trei perioade ale preistoriei spațiului nord-dunărean (eneoliticul final, perioada de tranziție la epoca bronzului și bronzul timpuriu), în cadrul cărora sunt identificate cinci orizonturi culturale: orizontul torților pastilate de tip Sălcuța IV – Herculane II–III (eneolitic final), culturile Cernavodă III și Coțofeni (perioada de tranziție) și culturile Jamnaja și Glina (bronzul timpuriu).

Lucrarea este structurată în două volume, primul conținând textul propriu-zis, cu un număr de 363 de pagini, iar cel de-al doilea având 14 fotografii, 294 figuri și două hărți.

Primul volum este alcătuit dintr-un *Argument*, șase capitole – I. *Mediul geografic*, II. *Aspecte ale microclimatului și tipul de economie*, III. *Istoricul cercetărilor*, IV. *Catalogul descoperirilor din Eneoliticul Final – Bronzul Timpuriu*, V. *Orizonturi culturale*, VI. *Spațiul cultural și cronologie* –, urmate de *Abrevieri*, *Bibliografie*, *Lista figurilor și hărților*.

Lipsa unei monografii sau a unei sinteze zonale a constituit motivul alegerii acestei teme de doctorat, deși arealului i-au fost dedicate, de-a lungul anilor, de către Dumitru Berciu, Petre Roman, Alexandru Vulpe, Gheorghe Petre-Govora, Cristian Schuster și alții, o serie de studii, articole sau note, care, însă, au tratat secvențial unele probleme.

Cap. I. *Mediul geografic*. În primul capitol am discutat aspecte legate de mediul geografic (relieful, rețeaua hidrografică, clima, vegetația, fauna, solurile), așa cum se prezintă în zilele noastre.

Cap. II. *Aspecte ale microclimatului și tipul de economie*. Pentru analiza microclimatului și tipului de economie ale perioadei supuse studiului, am apelat la investigațiile palinologice, de macro-resturi vegetale sau arheozoologice efectuate în principalele stațiuni arheologice din zona deluroasă și montană a Olteniei sau din arealul de răspândire a civilizațiilor din această perioadă. Astfel, în eneoliticul final

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea; e-mail: iontutulescu@yahoo.com.

¹ Teza de doctorat a fost susținută public la data de 5 martie 2013, la sediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, conducătorul științific al lucrării fiind dr. Cristian Schuster. Comisia de doctorat a fost alcătuită din: dr. Valeriu Sârbu, dr. Radu Băjenaru, dr. George Trohani.

este menționată o etapă cu o climă caldă, iar în perioada de tranziție și în bronzul timpuriu sunt înregistrate fluctuații climatice, în care clima nu permitea cultivarea plantelor, aflându-ne într-o fază mai rece. Referitor la datele arheozoologice, animalele de talie mare dețineau întâietate, surplusul de hrană fiind asigurat de vânătoare, pescuit, culesul de fructe de pădure (coarnă sau soc negru), scoici etc. Creșterea animalelor și rolul important al acestora în viața cotidiană a comunităților din eneoliticul final – bronzul timpuriu sunt sugerate și de exploatarea izvoarelor de apă sărată din zona saliniferă a Ocnelor Mari, aici făcând referire în special la cultura Coțofeni.

Cap. III. *Istoricul cercetărilor.* Este capitolul în care prezint modul cum au fost definite culturile amintite și păreri exprimate de-a lungul timpului cu privire la evoluția și cronologia lor. Totodată, am menționat și principalele situri și cercetările arheologice efectuate, nu numai din zona pe care o tratez, ci din întreg arealul de răspândire a civilizațiilor respective (în principal Transilvania, Muntenia, Serbia și nordul Bulgariei).

Cap. IV. *Catalogul descoperirilor din Eneoliticul Final – Bronzul Timpuriu.* Sunt prezentate, pe culturi, toate descoperirile din Oltenia montană și deluroasă ce pot fi atribuite perioadelor amintite. Fișa de sit cuprinde reperele topografice, date despre caracterul cercetării, despre stratigrafie, principalele elemente de cultură materială (complexe, obiecte etc.), în măsura în care aceste date sunt furnizate de literatura de specialitate sau de cercetările proprii. Astfel, orizontul Sălcuța IV – Herculane II–III deține 44 de puncte cu descoperiri, cultura Cernavodă III este prezentă cu opt puncte, cultura Coțofeni cu 104 puncte, Jamnaja cu șase puncte și cultura Glina cu 102 puncte. Chiar și în prezența unor date destul de lacunare, faptul că, în perioada Eneoliticului Final și Bronzului Timpuriu, pentru spațiul supus analizei au putut fi documentate aproape 300 de locuri cu vestigii arheologice, demonstrează că și acest areal, aparent mai puțin propice vieții, a atras cu putere diferitele comunități preistorice.

Cap. V. *Orizonturi culturale.* Au fost sistematizate informațiile disponibile pentru fiecare civilizație în parte, examinându-se așezările, locuințele, necropolele și materialul arheologic (ceramica, uneltele, plastica).

Așezările. Pentru fiecare cultură în parte (cu excepția civilizației de tip Jamnaja), au fost identificate așezări de terasă (cu predilecție în aria culturii Cernavodă III), de înălțime, fortificate sau nefortificate. Pentru nord-estul Olteniei, cercetările proprii au condus la identificarea unor stațiuni cu un vădit caracter economic, aici referindu-mă la cinci așezări Coțofeni în care exploatarea izvoarelor sărate deținea un rol important.

Locuințele. Cercetările arheologice semnaleză prezența celor de tip bordei și de suprafață.

Necropolele. Referitor la monumentele funerare, au fost tratate următoarele puncte: Ostrovul Corbului – *Botul Cliuci* (orizontul torților pastilate), Ostrovul Corbului – *Botul Cliuci*, Ostrovul Șimian, Baia de Fier – *Peștera Muierilor* (cultura

Coțofeni), Plopșor, Suharu, Plenița, Verbița, Milostea, Costești (cultura Jamnaja), Vârtop – *Ciuperceni*, Govora Sat – *Runcuri* (cultura Glina). Prin utilizarea graficelor și tabelelor s-au putut face mai lesne câteva observații interesante, cum ar fi, de exemplu, prezența mormintelor de copii în grupuri, în cazul necropolei de la Ostrovul Corbului – *Botul Cliuci*, sau existența a două faze în cadrul înmormântărilor de la Vârtop.

Materialul arheologic. Pentru fiecare civilizație, cercetările arheologice au semnalat existența uneltelor sau armelor din silex, obsidian (cu predilecție în cazul orizontului torților pastilate), metal (topoare de tip Corbasca, Jászladány, pumnale, împungătoare etc.) și a podoabelor (din lut, aur, cupru, argint, scoici, os).

Referitor la repertoriul ceramic al fiecărei civilizații, am putut să identific diferite categorii de vase:

- orizontul torților pastilate: 24 de tipuri (oale de lapte, străchini, castroane, cupe, capace, cești etc.);
- cultura Cernavodă III: 12 tipuri, ca formă predominând vasele globulare;
- cultura Coțofeni: 16 tipuri, ponderea mare deținând-o ceștile, castroanele și străchinile;
- cultura Jamnaja: patru forme.
- cultura Glina: 16 tipuri.

Cap. VI: *Spațiul cultural și cronologie*. Sistematizarea informațiilor din literatura de specialitate și corelarea lor cu realitățile din teren au făcut posibilă elaborarea unei schițe evolutive pentru perioada studiată în teza de doctorat:

- I. Sălcuța IV fără torți pastilate = Ostrovul Corbului – *Botul Cliuci*;
- II. Sălcuța IV = Sălcuța – *Piscul Cornișorului* cu nivelurile IVa–IVb, Baia de Fier cu *Peștera Muierilor* și *Peștera Pârcălabu*, Orlești – *Sălea*, Oprișor, Ostrovul Corbului – *Botul Piscului*, Govora Sat – *Treime*;
- III. Herculane II = necropola de la Ostrovul Corbului – *Botul Cliuci*, Bistrețu, Izvorul Bârzei, Valea Anilor – *Malul Înalt*;
- IV. Cernavodă III, reprezentative fiind stațiunile arheologice de la Șimnic – *Stațiunea Experimentală* și *Cârcea – Viaduct*;
- V. Coțofeni I (eventual fazele Ib–Ic după cronologia lui Petre Roman) = Copăcelu, Branet, Ocnele Mari – *Zdup*;
- VI. Coțofeni II = Branet, Ocnita – *Cosota* și *Ocnele Mari – Zdup*;
- VII. Coțofeni III = majoritatea descoperirilor din zonă, reprezentative fiind așezările de la Ostrovul Corbului – *Botul Cliuci*, Govora – *Dealul Săpunarului*, Rogova, cât și necropola de la Ostrovul Șimian;
- VIII. Jamnaja faza I = Plenița, Plopșor, Suharu, aflate undeva pe un palier cronologic Coțofeni II–III;
- IX. Jamnaja faza a II-a = Milostea, Costești (faza Bugeac), contemporane cu Coțofeni IIIc;
- X. Jamnaja faza a III-a = Verbița;
- XI. Glina IIa = Branet;

XII. Glina IIB = Govora Sat – *Runcuri* și majoritatea așezărilor din zona deluroasă și montană a Olteniei;

XIII. Glina IIIa = Ostrovul Corbului, necropola Vârtop – *Ciuperceni*, Bârsești I, Ocița – *Cosota?*, Râmnicu Vâlcea – *Cetățuia?*;

XIV. Glina IIIb?² = Govora Sat – *Runcuri* (cel mai probabil nivelul superior), Bârsești II, Ocița – *Aval Baraj*, Ocele Mari – *Zdup*;

XV. Armenochori – Bubanj III – Vecina = Ostrovul Corbului;

XVI. Grupul Gornea – Orlești = Ostrovul Corbului, Orlești – *Sâlea*, Ocele Mari – *Zdup*.

Cronologia absolută este mult mai dificil de stabilit. Datele radiocarbon pentru perioada eneoliticului final și cea a bronzului timpuriu din zona deluroasă și montană a Olteniei sunt insuficiente pentru a creiona o evoluție în timp a culturilor menționate mai sus. În sprijinul încadrării celor cinci civilizații, am „apelat” atât la datări ¹⁴C din mediile culturale învecinate, cât și la sistemele de periodizare absolută propuse de cercetătorii din Serbia, Bulgaria, Ungaria și Basarabia. Astfel, am în vedere o evoluție din punct de vedere al cronologiei absolute după cum urmează³:

– orizontul torților pastilate: 4000/3900–3700/3600 BC;

– Cernavodă III: 3700/3600–3300 BC;

– Coțofeni: 3500/3400–2600/2500 BC;

– Jamnaja: 2900/2800–2300/2200 BC;

– Glina II–III: 2800/2700–2300/2200 BC.

Sistematizarea și prelucrarea informațiilor (provenite atât din literatura de specialitate și din studierea materialelor arheologice din colecțiile muzeale, cât și din cercetările proprii) au condus la creionarea unei imagini a zonei deluroase și montane a Olteniei în perioada eneoliticului final – bronzului timpuriu. Ipotezele propuse în cadrul tezei pot fi combătute sau acceptate de specialiștii epocilor respective, problematica perioadei fiind deschisă noilor cercetări și teorii.

² Sfârșitul culturii Glina în arealul supus studiului se datorează apariției grupului cultural Gornea–Orlești, caracterizat printr-o ceramică decorată cu măturica. Într-un articol redactat pe baza descoperirilor cu ceramică decorată cu măturica, Gheorghe Lazarovici încadrează punctele de la Orlești – *Sâlea* și, implicit, cele din nordul Olteniei în ultima fază a grupului Gornea–Orlești, subliniind că perioada timpurie este redată de materialele de la Gornea – Zoltan, iar cea mijlocie de cele de la Foeni, acest tip de descoperiri fiind sincron cu nivelul Toszeg A din Ungaria. Același autor semnalează existența în zona Olteniei a două etape ale grupului: o etapă timpurie, în care apar și elemente Glina, și o alta cu ceramică decorată cu măturica. În sprijinul teoriei, Lazarovici se bazează și pe așezările cercetate de către Petre Govora, de la Runcuri și Bârsești, așezări în care sesizez apariția influențelor venite din partea grupului și pe care le încadrez într-un orizont vechi Glina, probabil o fază IIIb?. În repertoriul descoperirilor, care includ ceramică decorată atât cu găuri-buton, cât și cu măturica, menționez și pe cele de la Ocele Mari – *Zdup* sau Ocița – *Aval Baraj*. Materialul din așezările propuse a fost cercetat în muzeele din Govora și Râmnicu Vâlcea, iar în urma acestei examinări am putut observa absența decorului textil.

³ Evoluția din punct de vedere al cronologiei absolute poate fi infirmată de un număr mai mare de datări radiocarbon.